

מדיניות הרבנות הראשית ביחס ליהודי התפוצות בבואם להינשא בישראל

ניתוח ביקורתי

שאל פרבר ואלעד קפלן

מחלוקות ישראליות סביב נושאי דת ומדינה גולשות דרך קבע אל מחוץ לגבולות המדינה ומשפיעות גם על יחסיה של מדינת ישראל עם יהדות התפוצות. בעוד יהודי התפוצות מבקשים להגן על מדינת ישראל מפני הביקורת עליה מצד ארגונים הפועלים להחרימה, שבה ועולה מצדם הטענה כי מדינת ישראל מפנה להם עורף ומאמצת תפיסות בדלניות בנושאי דת ומדינה, דבר המקשה עליהם להזדהות עמה. כאשר מדובר בסוגיות שבהן רשויות המדינה, ובפרט גורמים בממסד הדתי, פועלים באופן שפוגע בתחושת השייכות של קהילות בתפוצות למדינה על רקע זהותן היהודית והדתית – הקושי הפנימי גובר.¹

החלטותיה של ממשלת ישראל בנושא מתווה הכותל וחוק הגיור הן דוגמאות ידועות לפגיעה כזו. הן זכו לתהודה בתקשורת היהודית בתפוצות והפכו לנושאי השיחה בשולחנות שבת ברחבי העולם.² מאמר זה מתמקד בסוגיה נפיצה נוספת שזכתה לתהודה ושהשלכותיה עשויות להיות מרחיקות לכת: אי-ההכרה של גורמים שונים מתוך הממסד הדתי ביהדותם של בני קהילות בתפוצות ובסמכות הדתית של רבנים אורתודוקסים דווקא, אשר רואים עצמם שותפים למדינת ישראל ולמוסדותיה הדתיים. הנושא עולה בעת שזוגות הבאים מחו"ל מבקשים להינשא בארץ. הם נדרשים להוכיח

הרב ד"ר שאל
פרבר הוא יו"ר
ומייסד עמותת
'עתים' המעניקה
סיוע והכוונה
בשירותי הדת
בישראל

עו"ד אלעד
קפלן הוא מנהל
עמותת 'עתים'
ומנהל בשמה
פעילות משפטית
וציבורית בעניין
מדיניות הממסד

הדתי, בפרט
הליכי הכרה
באישורי יהדות
וגיור של רבנים
בתפוצות

* אנו מודים לאריאל מואב, לשירה לב-ציון, לשרה וינברג, לג'ני ברנר ולאורלי אוליאל שסייעו בהכנת מאמר זה.

1 ראו אטילה שומפלבי, "מתנכרים לישראל": המשבר היהודי החמור ביותר, *ynet* (25 בנובמבר 2017).

2 ראו למשל: David M. Halbfinger, 'Jews of the Diaspora Bring Their Cause to the: Israeli Public,' *The New York Times* (30 October 2017)

את יהדותם בתהליכי הרישום לנישואין ברכנות ולהמציא מסמכים ואישורים של רבני קהילותיהם. גם בני זוג שנולדו בישראל להורים שעלו מחו"ל, נדרשים להביא אישור על יהדות הוריהם מהקהילה שממנה באו.

מהי מדיניות הממסד הדתי בישראל בסוגיה זו? אילו מגמות מסתמנות בשנים האחרונות ומה תהיה השלכתן על הקשר בין מדינת ישראל ליהדות התפוצות?

העם היהודי: בין ישראל לתפוצות

המאה העשרים, על מלחמותיה, תהפוכותיה, תנועות ההגירה העצומות שידעה והקמת מדינת ישראל, חוללה תמורות משמעותיות בריכוזי האוכלוסייה היהודית בעולם. המגמה הכוללת ביותר היא היווצרותם של שני מרכזים יהודיים עיקריים, בישראל ובארצות הברית, כשלאחרונה ניכרת עלייה מתמדת במספר היהודים בישראל וירידה הולכת וגוברת במספר היהודים בעולם.³ בסוף שנת 2017 מנתה האוכלוסייה היהודית העולמית כ-15 מיליון, מתוכם כשבעה מיליון יהודים בישראל וקרוב לשישה מיליון יהודים בארצות הברית. שתי התמורות הכוללות בשנה זו הן הגידול במספר היהודים בישראל (בכ-130,000 איש) והיציבות במספרם של היהודים בארצות הברית.⁴

ריכוזים גדולים של אוכלוסיות יהודיות קיימים גם במקומות אחרים בעולם: במרכז אירופה ובמערבה יש כמיליון יהודים (נכון לשנת 2017); בקנדה כ-390,000 יהודים; באמריקה הלטינית כ-380,000 יהודים; ובמדינות חבר העמים כ-270,000 יהודים. קהילות יהודיות קטנות נוספות קיימות ברחבי אסיה, אפריקה ואוסטרליה, ומספרן יחד עומד על כ-200,000 יהודים.⁵

בארצות הברית, הקהילה היהודית הגדולה ביותר מחוץ לישראל, רק כעשרה אחוזים מגדירים עצמם 'אורתודוקסים'.⁶ האורתודוקסיה בארצות הברית מתאפיינת כבעלת קשר חזק ואוהד עם ישראל ורוב הציבור המגדיר עצמו כאורתודוקסי ביקר בישראל לפחות פעם אחת.⁷ רובם (כ-90%) רואים ביהדותם מרכיב חשוב בחייהם, כמעט כולם מרגישים קשר חזק לעם היהודי, ורובם הגדול רואים במחויבות להלכה ערך מרכזי ביהדותם.⁸

היהודים האורתודוקסים בצפון-אמריקה משתייכים, על בסיס גיאוגרפי, עדתי או אידאולוגי, לקהילות שונות, המאוגדות באופן עצמאי ואוטונומי. במקומות אחדים יש כמה קהילות אורתודוקסיות גדולות ומשגשגות, ובמקומות אחרים הקהילה האורתודוקסית קטנה. הזרם האורתודוקסי עצמו מחולק לשני זרמי משנה עיקריים,

3 שמואל רוזנר וג'ון רסקיי, 70 שנה ליחסי ישראל-תפוצות: הדור הבא, ירושלים תשע"ה, עמ' 18. ראו באתר המכון למדיניות העם היהודי JPII.

4 מספר היהודים בישראל בסוף שנת 2017: 6,956,000; מספר היהודים בארצות הברית: 5,700,000. ראו שלמה פישר ואחרים, הערכה שנתית 2018: תמצית מיוחדת לממשלת ישראל, ירושלים תשע"ח, עמ' 13. וראו באתר המכון למדיניות העם היהודי JPII.

5 שם, עמ' 21-22.

6 ראו באתר מכון פיו, Pew Research Center, במחקר A Portrait of Jewish Americans (1 באוקטובר 2013).

7 שם, פרק חמישי: Connection With and Attitudes Toward Israel.

8 שם, פרק שלישי: Jewish Identity.

כדומה לישראל: הזרם האולטרה־אורתודוקסי, שרבניו משויכים בחלקם לאגודת ישראל' ולחצרות חסידיות שונות; וזרם האורתודוקסיה המודרנית שבעבר היה מאורגן סביב שלושה מוסדות: האיחוד האורתודוקסי (OU – Orthodox Union) הדואג לענייני כשרות וארגון רשת בתי כנסת; ישיבה יוניברסיטי (YU – Yeshiva University), הגוף המרכזי של בית המדרש הרבני שמסמך רבנים לציבור המודרני; ואיגוד הרבנים (RCA – Rabbinical Council of America). לפני כמעט שני עשורים חל פיצול בזרם זה: לצד הישיבה יוניברסיטי הוקמה ישיבת חובבי תורה (YCT), ולצד איגוד הרבנים הוקם ארגון רבנים עולמי (IRF – International Rabbinical Fellowship).

ואולם חשוב להבחין: רוב הקהילות היהודיות אינן משויכות לארגון זה או אחר; הרבנים העומדים בראשן הם המשתייכים באופן פורמלי לאחד מהארגונים הללו. מעט מאוד רבני קהילות אורתודוקסיות, אם בכלל, אינם חברי ה־RCA או ה־IRF. כמודל זה, הסמכות הרבנית למעשה מבוזרת לחלוטין, אין אף גוף סמכותי מעליה ושירותי הדת ניתנים בכל קהילה וקהילה בהתאם לתפיסת עולמו של הרב העומד בראשה. הארגונים אינם מכתיבים לרבנים כיצד לנהל את שירותי הדת.

במדינת ישראל כידוע, המצב שונה בתכלית. המודל הוא ריכוזי ונשלט על ידי הממסד הדתי בשמה ובכוחה של המדינה. המדינה מעניקה את מרבית השירותים הדתיים – אלה שבעבר ניתנו על ידי הקהילה – והסמכות להסדרי נישואין וגירושין אינה נתונה עוד בידי רבני קהילות אלא מרוכזת בידי גוף ציבורי שמעמדו וסמכויותיו מעוגנים בחוק.⁹ השוני המהותי בין המבנה הריכוזי של הממסד הדתי בישראל, שפועל מכוחה של המדינה, לבין המבנה המבוזר של הממסד הדתי בארצות הברית – מציב אתגרים בשימור יחסי שותפות בין שתי קהילות אלו, המכילות את רובו הגדול של העם היהודי.

מגמות במדיניות הרבנות

כאמור, הקהילות היהודיות האורתודוקסיות בארצות הברית מאורגנות בעיקר סביב השתייכות רבניהם למוסדות ולארגונים שונים. לכן, לא פלא שמדיניות הרבנות הישראלית מתמקדת באישורים פרטניים של רבני קהילות בתפוצות בכלל, ושל רבני קהילות אורתודוקסיות בארצות הברית, בפרט. בשנים האחרונות חלו תמורות משמעותיות במדיניות הרבנות הישראלית בתחומים אלו, הנה העיקריות שבהן:

א. פסילת אישורי רבנים אורתודוקסים בארצות הברית

ביוני 2016 התעוררה מדינת ישראל, יחד עם בכירים בקהילה היהודית בארצות הברית, לסערה תקשורתית: איוונקה טראמפ, זעקו הכותרות, בתו של המועמד דאז לנשיא ארצות הברית דונלד טראמפ, שהתגיירה בבית דין אורתודוקסי, לא תוכר כיהודייה

9 סעיף 1 לחוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין), התשי"ג-1953: "ענייני נישואין וגירושין של יהודים בישראל אזרחי המדינה או תושביה יהיו בשיפוטם היהודי של בתי דין רבניים".

על ידי הממסד הדתי בישראל.¹⁰ ברקע הסוגיה עמדה מתגיירת אחרת בשם ניקול,¹¹ שביקשה הכרה ביהדותה בכואה להירשם לנישואין ברבנות בישראל. כשנה קודם לכן היא השלימה הליך גיור אורתודוקסי בבית הדין של הרב יחזקאל לוקשטיין, ממובילי הזרם האורתודוקסי בצפון-אמריקה, אשר כיהן במשך כחמישים שנה כרב קהילת 'ישורון' בניו יורק ועמד בראש בית הספר 'רמו'. כאשר הגיעה ניקול להירשם לנישואין בישראל, היא הופנתה כרגיל לאישור יהדותה בבית הדין הרבני בפתח תקווה.¹² הדיונים בבית הדין דנו בתוקף גיורה של ניקול: "מבריקה שערכנו, לא מצאנו את הרב הנ"ל [=הרב לוקשטיין] כמי שמוכר על ידי הרבנות הראשית לערוך גיורים [...]. יהיה עליה לעבור את הליך הגיור כאן בארץ בפני בית הדין המיוחד לענייני גיור".¹³ משמעות הדבר הייתה כי בקשתה של ניקול להינשא בישראל נדחתה וגיורה לא הוכר, וכדי להינשא היה עליה לעבור גיור מחדש. לאחר בירור נוסף פרסם בית הדין החלטה סופית: "לאחר הבירור שערכנו – איננו מאשרים את בקשת המבקשת להכיר בגיור שהיא ערכה אצל הרב לוקשטיין בארה"ב. הרב הנ"ל איננו מוכר לערוך גיורים".¹⁴ כלומר, לא רק הגיור של ניקול אלא כל גיוריו של הרב לוקשטיין, באופן גורף, הוטלו בספק.

לא הייתה זו הפעם הראשונה שהרבנות סירבה לאשר גיורים שנערכו בתפוצות, אך מי שעוררה כעת את התעניינות התקשורת הייתה גיורת אחרת של הרב לוקשטיין, איוונקה טראמפ,¹⁵ ופסילה אפשרית של גיורה העמידה במבוכה את מדינת ישראל כולה. בעקבות הרעש התקשורתי פנו יו"ר הכנסת ח"כ יולי אדלשטיין ויו"ר האופוזיציה ח"כ יצחק הרצוג במכתב משותף לרבנים הראשיים לישראל, בבקשה להכיר בגיוריו של הרב לוקשטיין. הרבנים התחמקו בטענה כי הסמכות להכריע בדיני מעמד אישי אינה נתונה בידיהם אלא בידי בית הדין הרבני, ועל כן לא יוכלו להתערב בהחלטותיו. ב-6 ביולי 2016, יום הדיון בערעורה של ניקול בבית הדין הרבני הגדול, פורסמה תשובתו של הרב הראשי הרב יצחק יוסף לחברי הכנסת:

הדרך היחידה להפוך את ההחלטה, היא באמצעות ערעור לבית הדין הגדול מה שאכן נעשה, וכפי הידוע הוא אמור לקיים דיון בנושא וליתן את החלטתו, בטוחני שבפני חברי בית הדין תונג יחד עם מכלול הנתונים גם חוות דעתו של הממונה על העניין ברבנות הראשית והם יתנו את החלטתם בהתאם.¹⁶

החלטה בערעור ניתנה בניגוד להמלצת הרבנים הראשיים. הדיונים דרשו כי ניקול תעבור הליך של 'גיור לחומרא' שכולל קבלת מצוות, ללא ביטוי של הכרה בגיור שכבר עברה. הליך זה נועד לחסוך, לדבריהם, "בריקה יסודית" של בית הדין שגיר אותה

10 Isabel Kershner, 'Who is a Jew? Maybe Not Woman Converted by Esteemed New York Rabbi', *The New York Times* (23 June 2016). וראו גם באתר העיתון *nytimes*.

11 שמה המלא אינו מפורסם כאן מטעמי פרטיות.

12 ניקול יוצגה בפני בית הדין הרבני באמצעות ארגון 'עתיים'.

13 תיק (אזורי פתח תקווה) 1073894/1 (לא פורסם, החלטה מתאריך 7 באפריל 2016).

14 שם, החלטה מתאריך 2 במאי 2016.

15 קובי נחשוני, 'הבת של טראמפ לא מוכרת כיהודייה בישראל', *ynet* (23 ביוני 2016).

16 המכתב פורסם באתר סרוגים: גיא עזרא, 'הרב יוסף מתייחס לגיוריו של הרב לוקשטיין', סרוגים (6 ביולי 2016).

בניו יורק, ולמנוע עיכוב נוסף באישור הנישואין. בלית ברירה הסכימה ניקול לתנאי זה אך הצהירה כי חשה מושפלת מכך וקראה לבית הדין הרבני לאשר את גיוריו האחרים של הרב לוקשטיין, כדי למנוע פגיעה דומה בגרים אחרים שיבואו להינשא בעתיד.¹⁷ תופעה זו, של פסילת רבנים אורתודוקסים המוכרים ומוערכים בתפוצות, ואי-הכרה בגיוריהם ובאישורי יהדות שהם נותנים, חוזרת מעת לעת כבר למעלה מעשור.¹⁸ בשנת 2013 סירבה הרבנות לקבל אישורי יהדות שנתן הרב אבי וייס, ממנהיגי האגף הליברלי האורתודוקסי בארצות הברית ומייסד 'ישיבת 'חובבי תורה' להכשרת רבנים וישיבת מהר"ת בה מוסמכות נשים לרבנות.¹⁹ בשנת 2016 נפסלו מסמכי גיור שעליהם היה חתום הרב גדליה רב שוורץ, אב בית הדין הרבני של אמריקה ופוסק הלכה מוערך הנחשב כסמכות באגף המרכזי של האורתודוקסיה.²⁰ במארס 2018 פסל בית הדין הרבני בחיפה את הרב עקיבא הרצפלד, רב נוסף מהאגף הליברלי באורתודוקסיה בארצות הברית, ויחד עמו נפסלו כל הרבנים שהוסמכו בישיבת 'חובבי תורה' שהקים הרב וייס, בקביעה הנחרצת: "הרב עקיבא הרצפלד הינו חבר באגוד רבני חובבי תורה שקוראים לעצמם אורתודוקס מודרני ואינם מוכרים ע"י הרבנות הראשית לישראל".²¹ פסילת רבנים אורתודוקסים משייכת אותם, בפועל, לקבוצת הרבנים הלא-אורתודוקסים שאינם מוכרים על ידי הרבנות הראשית לישראל ומעולם לא היו מוכרים על ידה, לא לעניין גיור ולא לעניין אישורי יהדות. אלא שרבנים מזרמים לא-אורתודוקסים אינם מצפים לקבל את אישורה של הרבנות הראשית לישראל ודוחים את סמכותה, ואילו רבנים מקהילות אורתודוקסיות מבקשים וחפצים לקבל את הכרתם של מוסדות הדת בישראל. ברוב המקרים שפורסמו, הרבנים האורתודוקסים שנפסלו הגיעו מהאגף המודרני או הליברלי באורתודוקסיה בארצות הברית, אך הרחבת תופעה זו של פסילת רבנים, עוררה הדים מעבר לקהילות אלו והציפה שאלות על מחויבותה של מדינת ישראל, ושל הרבנות הראשית בפרט, כלפי כלל העם היהודי.

ב. פסילה פרטנית של רבנים וסימונם ב'רשימות שחורות'

ברבנות הראשית פועלת, לצד בתי הדין הרבניים, גם 'מחלקת אישות וגרות', להכרה באישורי יהדות שניתנו בקהילות בתפוצות.²² מחלקה זו מטפלת מדי שנה באלפי

- 17 תיק (בית הדין הרבני הגדול) 1081571/1 (פרוטוקול, 13 ביולי 2016).
- 18 Michele Chabin, 'Chief Rabbinate Barring Conversions from Top U.S. Orthodox Rabbis', *The Jewish Week* (5 May 2006). וראו בארכיון אתר עתים.
- 19 קובי נחשוני, 'רבנים אורתודוקסים בארה"ב: הרבנות פוסלת אותנו', *ynet* (3 בנובמבר 2013).
- 20 יאיר אטינגר, 'הרבנות לא הכירה במסמכי גיור שעליהם חתום רב ותיק מארה"ב', אתר הארץ (23 בספטמבר 2016).
- 21 מתוך מכתבו של הרב אשר ארנטרוי, מההנהלה הארצית של בית הדין הרבני, לדיינים. פורסם אצל קובי נחשוני, 'מסמך פנימי חושף: עשרות רבנים ליברליים ב'רשימה השחורה'', *ynet* (28 במאי 2018).
- 22 כך מתואר ההליך באתר הרבנות הראשית לישראל (בפורטל gov.il), אתר השירותים והמידע הממשלתי):
"מחלקת אישות וגרות ברבנות הראשית לישראל אחראית על תחום הנישואין, גירושין וגירות. המחלקה עוסקת בעיקר בשלושה תחומים:
1. אישור מסמכי גולה – כחלק מהליך הרישום לנישואין, לעתים נעשה שימוש במסמכים כגון אישורי גירורים, גירושין, חליצה, יהדות, אישורי רווקות או נישואין וכדומה, שמקורם בקהילות היהודיות בחו"ל."

מסמכים המכונים 'מסמכי גולה': מסמכים הקשורים לגיור, לאישור יהדות ולנישואין וגירושין, שמקורם בקהילות יהודיות בחו"ל.²³ הבקשות לאישור המסמכים מוגשות למחלקה על ידי מועצות דתיות או בתי דין רבניים, בעקבות בקשות לרישום נישואין, או על ידי אנשים פרטיים, המבקשים לברר את מעמדם האישי לשם תכנון עתידי של צעדיהם. כמו כן, לעתים מפנה רשות האוכלוסין וההגירה במשרד הפנים שאלות למחלקה זו, לצורך קביעת זכאותם של מבקשים שונים לעלייה בהתאם לחוק השבות.²⁴ פעילות המחלקה אינה מפורטת בחוק הרבנות הראשית לישראל,²⁵ ועל כן מתעוררים קשיים משפטיים בפעילותה ללא הסמכה בחוק. ניתן לראות בה כלי עזר למימוש סעיף 2 לחוק שיפוט בתי דין רבניים,²⁶ לפיו "נישואין וגירושין של יהודים ייערכו בישראל על פי דין תורה", ומכיוון שההגדרה 'יהודי' דורשת בירור, נקבעו הנחיות לבירור היהדות על ידי חבר דייני בית הדין הרבני הגדול ומועצת הרבנות הראשית.²⁷ בסעיף 2(א) נקבע, כי "לא יאשר רב רושם נישואין עריכת חופה וקידושין ללא בירור יהדותם של בני הזוג לפי הנחיות אלו". כלומר, בירור היהדות הינו שלב הכרחי לקראת רישום נישואיו של כל יהודי במדינת ישראל.

בהתאם להנחיות, רב רושם נישואין מוסמך לברר בעצמו את יהדותו של מבקש אשר הוריו נישאו מחוץ לישראל על ידי רב קהילה בחו"ל, על ידי בדיקת שמו של אותו רב ברשימת רבני קהילות העולם המוכרים על ידי הרבנות הראשית לישראל לצורך נישואין.²⁸ רשימה זו לא פורסמה לציבור מעולם ובפועל, רשמי הנישואין, ולעתים גם בתי הדין הרבניים, נוהגים להפנות את מסמכיהם למחלקה לאישות וגירות ברבנות לשם קבלת אישור יהדות פרטני. מדיניות זו מעוררת קשיים: היעדר השקיפות של רשימת רבני קהילות המוכרים על ידי הרבנות, פוגע ביכולתם של בני זוג המבקשים להינשא בישראל לכלכל את צעדיהם ולהיערך כראוי להבאת המסמכים הנדרשים לקראת רישומם. כתוצאה מכך נאלצים בני זוג רבים להשקיע זמן, מאמצים ומשאבים רבים כדי לעבור מחסום זה שניצב בפניהם.

2. מחלקות נישואין המקבלות לידן מסמכים מסוג זה מעבירות אותן לתיקוף במחלקת אישות וגירות ברבנות הראשית לישראל. המסמכים מאושרים לאחר שבמחלקה מוודאים כי המסמך עומד בכל אמות המידה הנדרשות לרבות אוטנטיות המסמך.
3. הסמכת רבנים עורכי חופות – בישראל רשאים לערוך חופות רבנים ודיינים מכהנים וכן רבנים אשר הוסמכו על ידי הרבנות הראשית לישראל כמוסמכים לעריכת חופה וקידושין. הליך ההסמכה נעשה במחלקת אישות וגירות, על פי קריטריונים שנקבעו במועצת הרבנות הראשית לישראל.²³
23. על פי נתוני הרבנות הראשית לישראל שנמסרו לארגון 'עתים' ביום 30 באפריל 2018, בשנת 2017 טיפלה המחלקה ב-3,221 בקשות לאישור מסמכים.
24. חוק השבות, התש"ו-1950 (להלן: 'חוק השבות'). מדיניות זו תוארה במכתבו של מר אמנון בן-עמי, מנכ"ל רשות האוכלוסין וההגירה, אל יו"ר ועדת העלייה והקליטה בכנסת בעניין "מתן אשרת עולה על סמך גיור אורתודוקסי בחו"ל – נוהל טיפול" מיום 13 ביוני 2011, וכן במכתבה של גב' מזל כהן, מנהלת תחום אשרות ברשות האוכלוסין וההגירה, לארגון 'עתים' בעניין "תבחינים למתן מעמד עולה על סמך גיור אורתודוקסי שנערך בחו"ל" מיום 2 באוגוסט 2018.
25. חוק הרבנות הראשית לישראל, התש"ם-1980.
26. חוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין), התשי"ג-1953.
27. הנחיות בירור יהדות, התש"ע-2010.
28. לשון סעיף 2(ב) להנחיות: "רב רושם נישואין רשאי לברר יהדותו של אדם המבקש להירשם לנישואין כדת משה וישראל, אם התקיים בו אחד מאלה [...] (2) הוריו נישאו מחוץ לישראל באמצעות רב קהילה ששמו מצוי ברשימת רבני קהילות העולם המוכרים על ידי הרבנות הראשית לישראל לענין נישואין".

בעיה זו נידונה בעתירה שהגיש ארגון 'עתים' בנובמבר 2015 נגד הרבנות הראשית לישראל, בדרישה לחשוף את רשימת הרבנים, אם היא קיימת.²⁹ בתגובה לעתירה הודיעה המדינה לבית המשפט כי רשימת רבנים מוכרים אינה קיימת, וכי הרבנות מאשרת מסמכים על בסיס פרטני בלבד. בעניין גיבוש רשימת רבנים מוכרים נמסר לבית המשפט כי "נושא זה נמצא כיום בבחינה אצל המשיבה, לצורך קביעת קריטריונים אשר יתוו מדד ברור לעריכת רשימה כזו".³⁰ במסגרת העתירה, התחייבה המדינה למסור את רשימת הרבנים שאישוריהם הוכרו על ידי הרבנות בעבר.

לבקשת ארגון 'עתים', פורסמה באפריל 2017 רשימת הרבנים שתעודותיהם הוכרו / לא הוכרו במהלך שנת 2016. הרשימה כללה 160 רבנים מ-24 מדינות שמסמכיהם לא הוכרו, מבלי לציין את סיבת הפסילה. לצד רבנים השייכים לזרמים לא-אורתודוקסיים, בלטו ברשימה רבנים אורתודוקסים בכירים מקהילות בצפון אמריקה, בהן חברים אלפי משפחות.³¹ רשימה זו זכתה בתקשורת לכינוי 'הרשימה השחורה',³² ועוררה סערה בישראל ובתפוצות.³³

אלא שגם בשוך הסערה התקשורתית, ולאחר שהרבנות הצהירה לבית המשפט כי יגובשו קריטריונים להכרה ברבנים, דבר לא נעשה עד להתערבותה של ועדת העלייה והקליטה של הכנסת, שהתכנסה ביולי 2017 ובפברואר 2018 כדי לדרון בסוגיה.³⁴ לישיבה שהתכנסה בפברואר 2018 הגיע במיוחד מקנדה הרב אדם שייר, רב קהילת 'שער השמים' במונטריאול, קהילה אורתודוקסית ותיקה בת 150 שנה, אשר מונה יותר מ-1,400 משפחות. האישרים שנתן הרב שייר לבני קהילתו נדחו על ידי הרבנות, מבלי שנערך עמו בירור ואף מבלי שהוא עודכן בדבר הדחייה. בישיבת הכנסת פנה הרב שייר לרבנות הראשית לישראל בקריאה להפסיק את מדיניות פסילת הרבנים, שגורמת לדבריו לחילול השם:

מעטות הסיבות שאני מגיע מקנדה לישראל רק ליום אחד, אבל הדין הזה חשוב לי ולקהילתי בפרט וליהדות התפוצות בכלל. כואב לי להגיד שהרבנות הראשית בישראל גורמת לחילול השם. הרבנות הראשית ממעיטה בערכנו

29 עת"מ 42441-10-15 עתים נ' הרבנות הראשית לישראל.

30 שם, כתב תשובה מטעם המשיבות, 21 פברואר 2016.

31 קובי נחשוני "הרשימות השחורות" של הרבנות הראשית נחשפות: אלה הרבנים "הפסולים", *Ynet* (9.7.17).

32 הרבנות הראשית לישראל הביעה מחאה על השימוש במונח 'רשימה שחורה', משום שלטענה, אין מדובר ברשימת רבנים מוכרים, אלא ברשימת רבנים שתעודותיהם לא הוכרו בלבד. עם זאת, הרבנות לא פירטה את הסיבות לפסילת התעודות וכן לא עדכנה את הרבנים בדבר פסילת אישוריהם. לדברי מנכ"ל הרבנות הראשית לישראל הרב משה דגן, בדיון שנערך בנושא זה בוועדת העלייה, הקליטה והתפוצות של הכנסת ביולי 2017: "מדובר פה ברשימה של תעודות, זו הכותרת של הרשימה, רשימת תעודות שהוכרו או לא הוכרו. לצורך העניין, תעודה שלא הוכרה, בהחלט יכול להיות מצב כפי שכבודו אמר, איך יכול להיות שרב אורתודוקסי שעשה את ההליך לא הוכר. זה בדיוק העניין, שמדובר פה על התעודה עצמה ולא על הרב. הרב הוא חלק מהפרמטרים שנבדקים בכל תעודה ותעודה" (מתוך: פרוטוקול מס' 280 מישיבת ועדת העלייה, הקליטה והתפוצות, יום שני, ד' באדר התשע"ח, 19 בפברואר 2018).

33 Ben Sales, 'Here Is the Chief Rabbinate's "Blacklist" of 160 American Rabbis', *Forward* (July 9, 2017)

34 פרוטוקול מס' 235 מישיבת ועדת העלייה, הקליטה והתפוצות, יום רביעי, ג' באב התשע"ז (26 ביולי 2017).

ובמאמצינו. למה מתייחסים אלי בכזה חוסר אמון? אני רב אמיתי והסמכותי לגיטימית. נפגעתי אישית מזה שהרבנות דחתה אותי ואת ההסמכה שלי – היא פוגעת ביכולת שלי לשרת את העם היהודי.³⁵

בעקבות הדיון פרסמה הרבנות ב-28 במאי 2018, לראשונה, טיוטת תבחינים וכללים להכרה בכתי דין מחו"ל לצורך אישורי גיטין, גיור ויהדות, שאושרה על ידי מועצת הרבנות הראשית ופורסמה באופן סופי ב-20 בנובמבר 2018 יחד עם רשימה של בתי דין מוכרים.³⁶ עניינם של תבחינים אלו הוא הכרה בכתי דין ולא ברבני קהילות, אך רק שליש מהמקרים שבהם נדרשים יהודים מחו"ל להביא מסמכים לאישור הרבנות הם אישורי גיור וגירושין הניתנים על ידי בתי הדין ואילו יתר המסמכים הנדרשים, כשני שליש מהמקרים, הם מסמכי אישור יהדות, נישואין ורווקות, הניתנים על ידי רבני קהילות, ולכך אין כל התייחסות בתבחינים שפורסמו.

מדובר אמנם בצעד בכיוון הנכון בדרך להגברת השקיפות במדיניות הרבנות ביחס לבתי דין ורבנים בחו"ל, אך גם האופן שבו נוסחו התבחינים הוא בעייתי. כך למשל הם קובעים, כי לשם הכרה בהם יידרשו בתי הדין מחו"ל לפעול באופן קבוע, עם דיינים קבועים הפעילים בכל ימות השנה, וכן שלא יפעל בית דין שפועל בסמוך לבית דין אחר, אלא במקרים חריגים. בנוסף הם קובעים כי רבנים מקהילות בתפוצות יתבקשו לעבור בחינות עיוניות ומעשיות על הלכות גיור או גיטין על ידי ועדה בוחנת של הרבנות הראשית לישראל, ובהתאם לתוצאות הבחינה תחליט ועדה נוספת שתוקם על ידי הרבנות, אם להמליץ על הכנסת בית הדין הנ"ל לרשימת בתי הדין המוכרים. משמעות הדבר היא שגם לאחר אישור התבחינים, זוג שמבקש לאשר מסמך שניתן על ידי רב או על ידי בית דין בחו"ל, ייאלץ להתרוצץ ולהמתין זמן רב, אלא אם כן עמד בית דין זה בכל הדרישות ודייניו הגיעו להיבחן בפני נציגי הרבנות בישראל וקיבלו את אישור הוועדה ומועצת הרבנות הראשית. מעבר למפגן הכוח ולהשפלה של הדיינים הנדרשים להיבחן בישראל כדי לקבל הכרה, קשה לראות כיצד הליך זה יתקיים בפועל ומה המענה שהוא ייתן לאותו זוג המבקש להינשא כדת וכדין.

ג. הקמת מאגרי מידע וכשרות יוחסין

תופעה נוספת שהולכת ומתפתחת בממסד הדתי – שלא היה כמוה בעבר – היא השימוש ההולך וגובר בטכנולוגיה של מאגרי מידע. ככנס השנתי של ועד רבני אירופה במארס 2017 הצהיר מנהל אגף הנישואין במשרד לשירותי דת, הרב חזקיהו סאמיז, כי בכוונת המשרד לזווג מאגר עולמי לרישום נישואין של יהודים.³⁷ עלות הקמת המאגר תגיע לעשרות מיליוני שקלים ומטרתו תהיה מניעת נישואין כפולים וסיוע לגורמים בממסד הדתי בתיעוד ובכירור יהדותם של חברי קהילות בארץ ובעולם. יוזמה נוספת, מקבילה, של בתי הדין הרבניים, מבקשת להקים מערכת ממוחשבת לניהול תיקי 'בירור

35 הודעות הכנסת, 'הרבנות הראשית סירבה להכיר ברבע מרבני חו"ל שפנו לאישורה – כך נחשף היום בוועדת העלייה, הקליטה והתפוצות', אתר הכנסת (19 בפברואר 2018).

36 הרבנות הראשית לישראל, 'תבחינים וכללים ולהכרה בכתי הדין בחו"ל', אתר הרבנות הראשית לישראל (20 בנובמבר 2018).

37 חזקי ברוך, 'המטרה: מאגר עולמי לרישומי נישואין', אתר ערוץ 7 (22 במארס 2017).

יהדות', שתאפשר שיתוף והצלבה יעילה יותר של מידע היוחסין של בעלי הדין.³⁸ יוזמות אלו מצטרפות למגמה הקיימת בממסד הדתי, כמו גם ברשויות ציבוריות אחרות, לקדם ולפתח מערכות מידע ממוחשבות, שישמשו, בין היתר, לשם קביעת כשרות היוחסין של אדם.³⁹

השימוש במאגרי מידע לצרכים דתיים מעלה שאלות משפטיות ואתיות רבות, בפרט בנוגע להגנת הפרטיות.⁴⁰ ניהול המאגרים על ידי הממסד הדתי עשוי לעורר שאלות נוספות גם על זהות ושייכות דתית. לכאורה, מטרתם המרכזית של המאגרים הללו היא תיעוד ומעקב לצרכים מנהליים, אך כאן נעשה בהם שימוש לאכיפת מדיניות דתית בענייני מעמד אישי ולקבלת הכרעות ביחס לאישורי יהדות.⁴¹ מאגרים אלה, אם יוקמו, עשויים לשמש לא רק לרישום מיהו יהודי, אלא גם מיהו רב המוסמך לאשר יהדות, לרבות רבנים מקהילות בתפוצות.

השימוש במאגרי מידע לשם קביעת יהדות ודיגיטציית יוחסין עלול להגדיר מחדש את גבולות העם היהודי ולתת כוח רב בידי פקידי הממסד הדתי בישראל להכריע מי בפנים ומי בחוץ.⁴² למעשה, מדובר ביצירת ספר היוחסין הגדול והמשוכלל בתולדות העם היהודי, אשר עלול להכתים לנצח את מי שיוגדר כ'לא-כשר' או 'ספק-כשר', והוא וצאצאיו עלולים להיות מורחקים ומנוודים מקהילות יהודיות בישראל וברחבי העולם, דבר שלא היה בעבר ואינו תואם את הקו ההלכתי המסורתי של 'משפחה שנטמעה, נטמעה'. בעוד רבנים בקהילות בתפוצות מתמודדים בדרכים גמישות ויצירתיות עם שאלות מורכבות על-אודות שייכות וזהות יהודית בעולם המודרני, ונאבקים בהתבוללות הולכת וגוברת בתוך קהילותיהם – מאגרי מידע עלולים לחזק דווקא את הנוקשות, להנציח את הקיבעון ולאבד את הגמישות והמורכבות הנחוצות כל כך בחיי הקהילה. החשש הוא כי מאגרים אלו ישמשו לא רק להגדרת מי מוכר כיהודי בישראל, אלא גם להדרת קהילות שלמות מהעם היהודי, אשר אינן מיישרות קו עם האגף האורתודוקסי המחמיר.⁴³

38 אורלי הררי, 'ביורודת.COM, אתר ערוץ 7 (6 בספטמבר 2017).
 39 אלעד קפלן, 'מיהו יהודי דוט קום: מאגרי המידע של הרבנות', דעות, 81 (אוקטובר-נובמבר 2017).
 40 בשנים האחרונות מתפתח שיח כללי על נחיצותם של מאגרי מידע בהקשרים שונים. מחד גיסא, מאגרי המידע מהווים אמצעי יעיל לאיסוף ושימור ידע; מאידך גיסא, הם עלולים לפגוע בזכות הפרטיות ובזכויות אחרות. משום כך, החוק הישראלי מטיל חובות על ניהול מאגרי מידע ממוחשבים, כדי להגן על הציבור מפני חשיפת מידע אישי במסגרת חוק הגנת הפרטיות, התשמ"א-1981, פרק ב: הגנה על הפרטיות במאגרי מידע.
 41 שאול פרבר ואלעד קפלן, 'ממזרות 2.0: אתגר פסולי החיתון בעידן המידע', נורית יעקבס ינון ואמילי ד' בילסקי (עורכות), ממזרים: סימון ומחיקה, ירושלים תשע"ח, עמ' 57-62.
 42 המיציבים של האמנית והפעילה החברתית נורית יעקבס-ינון עוסקים בדיוק בסוגיה זו, של 'מי בפנים ומי בחוץ', בין היתר בהקשר של גיור, ממזרות ופסולי חיתון. ראו בספרה ממזרים: סימון ומחיקה לעיל; וכן באתר סרטי אלומה, בלשונית 'אודות' – אמנות אקטיביסטית.
 43 ניסיון העבר מלמד כי מאגרי מידע עלולים להוביל לפגיעה בציבור, אם בהעברת מידע או דליפתו לגורמים שלא הוסמכו לעשות בו שימוש ואם בשימוש לרעה של פקידי הממסד עצמו במידע שבידיהם. במאה העשרים נעשה שימוש לרעה במאגרי מידע ובספרי יוחסין כדי לאתר ולפגוע ביהודים, ראו למשל: עומר טנא, 'חוק המאגר הביומטרי: סיכונים והזדמנויות', המשפט, יז-2 (תשע"ג), עמ' 434 והערה 46.

הרבנות הבינלאומית לישראל? ניתוח המגמות

כאשר הרבנות הראשית לישראל – הגוף שאמון הלכה למעשה על הסדרי מעמד אישי של יהודים במדינת ישראל – אינה מכירה ברבנים אורתודוקסים מקהילות בתפוצות, היא לא רק מערימה קשיים על זוגות שמגיעים להתחתן בישראל, אלא גם יוצרת כעס ופירוד בעולם היהודי. כל היוזמות שנמנו לעיל: הקמת מאגרי מידע, רשימות רבנים ושילית סמכות רבנים מחו"ל לגייר ולאשר יהדות – מצטרפות יחד למגמה של העצמת הכוח המונופוליסטי של הרבנות בישראל המנוהלת על ידי הזרם האורתודוקסי המחמיר, והחלשת כוחם והדרתם של רבנים אורתודוקסים וקהילות ברחבי העולם. מגמה זו יוצרת מבוכה ותסכול בקרב יהודי התפוצות ומחייבת אותם לבחור בין האמון שהם רוחשים לרבני קהילותיהם שנפסלו על ידי הרבנות, לבין הנאמנות והמחויבות הטבעית שלהם למדינת ישראל.

נבקש לנתח להלן את המגמות המסתמנות ממדיניות המסד הדתי שתוארה לעיל. כפי שנראה, למגמות אלו יש השלכות על תחושת הניכור של קהילות יהודיות כלפי מדינת ישראל ומוסדותיה ועל הקשר של יהודים בארץ ובעולם ליהדות ולנציגייה הרשמיים בישראל.

א. מגמת ריכוז סמכויות וכוח

עד המאה התשע-עשרה התארגנו החיים היהודיים במסגרת של קהילות, לעתים כמה קהילות באותה העיר, וענייני הציבור יוצגו בפני השלטונות על ידי גופים וולונטריים, ללא מוסדות של רבנים ראשיים. לעם היהודי לא הייתה הנהגה מרכזית חזקה ולא גובשו מסגרות קבועות כלל-קהילתיות מחייבות.⁴⁴ פוסקי הלכה ידועים או 'גדולי דור' קמו בכל פעם במקום אחר ואליהם היו פונים בעניינים רגישים או מורכבים. תפקיד ה'רב ראשי', כפי שאנו מכירים כיום, החל במשרת ה'חכם באשי' שהאימפריה העות'מאנית חיובה למנות, כדי שיהיה מי שייצג בפניה את הקהילות היהודיות בתחומה.⁴⁵ באירופה נקבעה משרה דומה לראשונה בראשית המאה השמונה-עשרה בבריטניה. מודל זה של רב ראשי ריכוז בידי גורם אחד את הסמכות הייצוגית של כלל הקהילות היהודיות במדינה: ייצוג היהודים בטקסים ממלכתיים והיותו כתובת רשמית של הקהילות היהודיות בעיני השלטונות. עם זאת, הסמכות ההלכתית והרוחנית נותרה בדרך כלל בידי קהילות בצורה מבוזרת ונתונה בידי ה'מרא דאתרא' – הרב המקומי. 'הרבנות הראשית לישראל' הוקמה בזמן המנדט הבריטי (1921) כרשות מנהלית האמונה על שירותי דת שונים במדינת ישראל וכן על מתן תשובות וחוות דעת בענייני הלכה.⁴⁶ בימינו, גדל כוחה של הרבנות והיא רואה עצמה לא רק כרשות המספקת שירותי דת מטעם המדינה, אלא כגוף המייצג את כלל העם היהודי וכבעל סמכות לקביעת מדיניות ביחס לקהילות התפוצות. ככל שגדל הריכוז היהודי בישראל כך הלך והתבסס כוחה של הרבנות עד כדי מונופול: מי שלא עומד בקריטריונים שקובעת

44 אביגדור לוי, 'הקמת מוסד החכם באשי באימפריה העות'מאנית והתפתחותו בשנות 1835-1865', **פעמים**, 55 (תשנ"ג), עמ' 38-56.

45 שם, עמ' 47.

46 ראו: חוק הרבנות הראשית לישראל, התש"ם-1980.

הרבנות להכרה ביהדותו או בסמכותו הרבנית, עלול למצוא את עצמו מחוץ לקהילה היהודית הגדולה בעולם ומשום כך ייתכן שיתקשה לקבל הכרה גם בקהילות אחרות. שמירת אחרות העם היהודי היא אתגר מורכב המחייב רגישות רבה למאפיינים הייחודיים של הזרמים השונים המרכיבים אותו ולעמדות שונות המתרוצצות בתוכו. בתחום המעמד האישי יש לאתגר זה השלכות קריטיות. קהילה שתסרב להכיר בתוקפה של פסיקה הלכתית של קהילה אחרת, עלולה למנוע נישואין בין חברי קהילות שונות וליצור פיצול בעם. התלמוד מספר כי אף שבית שמאי ובית הלל נחלקו בעמדתם לגבי נושאים שונים, הם לא נמנעו להינשא זה לזה. "ללמדך, שחיבה וריעות נוהגים זה בזה, לקיים מה שנאמר: האמת והשלום אהבו" (יבמות יד, ע"ב). ערך האמת עומד לצד ערך השלום בשמירה על שלמות העם היהודי, ואכן, לאורך השנים, קהילות יהודיות הפעילו שירותי דת, בהם בתי דין לענייני מעמד אישי, וכל קהילה כיבדה את הפסיקה והאוטונומיה ההלכתית של אחיותיה. מחלוקות ואי-הסכמות, אם התגלעו, לעתים אף בחריפות רבה, באו לידי ביטוי בפרסומים שונים, אך לא הייתה אפשרות להכתוב מלמעלה קו אחיד ומחייב. ממדיניות הרבנות הראשית היום עולה דווקא מגמה הפוכה: ניסיון להכתיב לקהילות בתפוצות כיצד לנהוג ולכפות עמדה אחידה בנושאי מעמד אישי תוך הרחקת מי שאינו נאמן לקו זה.

בתחיני הרבנות להכרה בבתי דין בחו"ל שהוזכרו לעיל, ממחישים את החשש: כדי לאשר מסמך גיור או גיטין שניתנו על ידי בית דין של קהילה בתפוצות, יתבקש בית הדין עצמו להגיש בקשה לרבנות על גבי שאלון מפורט ולשלוח את דיניו לבחינות בעל פה בפני ועדת בוחנים מטעם מועצת הרבנות הראשית לישראל. מעבר לבחינה ההלכתית, הוועדה תבדוק אם המבקש "מתאים" לעסוק בגיור, ורק בהתאם לתוצאות הבחינה תחליט אם להמליץ בפני מועצת הרבנות הראשית להכניס את בית הדין לרשימת בתי הדין המוכרים. כללים אלו מבקשים למעשה להפוך את הרבנות הראשית לישראל לרבנות בינלאומית של כלל העם היהודי, ולשנות את מערכת היחסים עם בתי הדין בתפוצות משותפים שווים, שמכבדים זה את זה, למערכת הייררכית שבראשה סמכות אוטוריטית יחידה המשליטה את תפיסת עולמה על כל הקהילות תחתיה.

ג. מגמת ביורוקרטיזציה של היהדות

מאז ומעולם, בהלכה היהודית האמון היה מרכיב מרכזי בקביעת כשרותו של אדם להינשא ולבוא בקהל. כך קבע רבי יעקב בן מאיר (רבנו תם), מחכמי צרפת במאה השתים-עשרה: "כיון דאמר יהודי אני מחזקינן ליה בחזקת ישראל".⁴⁷ כלומר, אדם שאומר שהוא יהודי – סומכים על אמירתו. רבי נסים, מגדולי פרשני התלמוד במאה הארבע-עשרה, קבע: "דמי שבא לפנינו ואמר ישראל אני נאמן ואינו צריך ראייה".⁴⁸ גם בדורות האחרונים פוסקים העדיפו להסתמך על אמינותם של המבקשים להירשם לנישואין ולא לדרוש מסמכים וראיות להוכחת יהדותם,⁴⁹ כגון פסיקתו של הרב עובדיה

47 ספר הישר סימנים נ; שלו. קביעות דומות ניתן למצוא אצל פוסקים רבים ראו למשל: ר"ן על פסחים ג, ע"ב; שולחן ערוך, אבן העזר ב, ב; ריטב"א יומא יג, ע"א; חזון אי"ש אבן העזר, סימן א אות יח.

48 ר"ן על פסחים ג' ע"ב.

49 להרחבה ראו: הרב משה מרדכי פרבשטיין, 'בירור יהדותם של עולים מרוסיה', תחומין, יב (תשנ"א), עמ' 80-17. וכן לעמדה חולקת: הרב יצחק צבי אושינסקי, 'בירור יהדותם של עולי חבר העמים',

יוסף ביחס ליוצאי ברית המועצות: "ואין אנו מדקדקים אחר שום משפחה, אלא כל אישה הבאה להינשא מחזקינן לה בחזקת כשרה להינשא אף לכהן, ואין מצריכים אותה להביא ראיה"⁵⁰. נאמנות זו היא אחת הדרכים לשמירה על אחדות העם היהודי, והיא איננה נזקקת לחקירה ולבדיקה, לתבחינים, לרשימות או למאגרי מידע.

נראה כי בימינו מגמה זו השתנתה. ככל שהמסד הרבני צובר יותר כוח ושליטה כך גובר חוסר האמון ויחד עמו גוברת הביורוקרטיזציה הנשענת על מסמכים, רשימות ומאגרי מידע כגורם המוסמך, ואף הבלעדי, לקביעת כשרות היוחסין. השימוש בכלים אלו לצורך מעקב ופיקוח אחר יהדותם של אזרחי ישראל וחברי קהילות בתפוצות, מכרסם בתחושת השייכות והלכידות הלאומית.

התפוררות יחסי האמון בין הממסד הדתי והיהודים בישראל מתרחבת גם ליחסי האמון שהיו בעבר עם יהדות התפוצות. לעיל תוארה החשדנות ביחס לרבנים ולתוקף האישורים שהם נותנים, ואי-הכרה בגיוריהם. התבחינים שפרסמה הרבנות הם למעשה חלק ממגמה של יישום אותה תפיסה ביורוקרטית של שירותי הדת גם מחוץ למדינת ישראל. כך, למשל, מקובל כי בקהילות רבות ברחבי העולם אין בית דין קבוע לענייני גיור וגיטין, ורבני המקום מתכנסים לבית דין אד-הוק, בהתאם לצורך. תבחיני הרבנות דוחים גישה זו ודורשים להכיר רק בבתי דין קבועים "שעוסקים בגיטין/גיורים בכל ימות השנה ומוכרים במדינתם"; וכן רק בתי דין שיושבים באופן קבוע בהרכב של שלושה דיינים קבועים, ולא דיינים מזדמנים. משמעות הדבר היא מהפכה באופן התנהלות הקהילות בתפוצות, שנמשכה לאורך אלפיים שנות גלות, החלשת סמכות הרב בקהילה וחיזוק הכוח והשליטה של הרבנות הראשית בישראל. מכאן והלאה בתי דין רבים בתפוצות לא יוכלו להגיש בקשות לקבלת הכרה וכתוצאה מכך גם תעודות הגיור, הנישואין והגיורושין שלהם לא יוכרו במדינת ישראל. דרישות אלו הן חלק מגישה ריכוזית המתנערת מיחסי שותפות ואמון ונשענת על מנגנונים ביורוקרטיים, שלא בהכרח מתאימים לאופי הקהילות בתפוצות.

ג. מגמת צמצום שיקול הדעת ההלכתי בקביעת כשרות יוחסין

האפשרויות החדשות שיצרה הטכנולוגיה באגירת נתונים והצלבת מידע על כשרות יוחסין, מחזקות את מגמות הריכוזיות והחשדנות שתוארו לעיל. יתרה מכך, עצם השימוש בכלים אלו מבטא את התפיסה כי מידע זה מהותי ואף חיוני להלכה ולהליך הפסיקה – דבר שכאמור, לא היה בעבר.⁵¹

כאשר מדובר בפסולי חיתון, יש לזכור כי הקטגוריות ההלכתיות 'יהודי', 'לא-יהודי' ו'פסול חיתון' אינן קטגוריות מדעיות; ההלכה היא המכוננת את שייכותו של אדם לאחת מקבוצות אלו. המתח בין 'אמת הלכתית' ל'אמת מדעית' העסיק את הפוסקים לאורך השנים, כפי שכתב הרב שלמה דיכובסקי בשאלת היחס לפסולי חיתון: "אפשר אולי לומר שה'אמת ההלכתית' אינה חייבת להיות זהה ל'אמת העובדתית', וכל שלפי כללי ההלכה אפשר לפסוק להיתר, אין צורך להתחשב בסתירה העלולה להיווצר"⁵².

תחומין, לה (תשע"ה), עמ' 203–217.

50 הרב עובדיה יוסף, יביע אומר, חלק ז, תשנ"ג, אבן העזר סימן א'.

51 קפלן (לעיל, הערה 39).

52 תשובת הרב שלמה דיכובסקי לשו"ת בעניין 'פצוע דכא בעקרות יתרוגנית', ספר אסיא, יח (שבט

כלומר, פסיקת ההלכה בכלים פנים-הלכתיים אינה מחויבת ל'אמת עובדתית' כלשהי. באופן דומה כתב הרב שלמה אבינר על קביעת ממזרות: "ענייני הלכה אינם נקבעים על פי קניי-מידה מדעיים החומקים מן העין האנושית, ולא ניתנה תורה לא למלאכי השרת ולא לבעלי מיקרוסקופ ולא לבעלי טלסקופ".⁵³ כאשר הפוסקים מחפשים כל דרך להתיר לפסולי חיתון לבוא בקהל, הם יכולים ואף צריכים להתעלם מראיות מדעיות העלולות לסתור זאת. לעומת זאת, בימינו, הפרקטיקה של בדיקת כשרות יוחסין ברבנות מתבססת על עובדות ונתונים, מגבירה את החשדנות וחוסר האמון, חוקרת ומצליבה מידע ומנציחה את הנתונים לעד במאגרים.⁵⁴ המידע המצוי במאגרים יישמר לאורך שנים רבות ויופץ לרבנים וקהילות, וה'אמת ההלכתית', זו שאפשרה להתיר ממזרים ופסולי חיתון, תיכנע ל'אמת המדעית'.⁵⁵ לנגישות למידע יש מחיר כבד של ויתור על האפשרות להסתיר מידע או להתעלם ממנו, כפי שעשו פוסקים לאורך הדורות, באופן שעלול להקשות על גיבוש פתרונות הלכתיים.⁵⁶ הסכנה שבהתבססות על כלים מדעיים ולא הלכתיים ביחס לקהילות יהודיות בתפוצות גדולה עוד יותר. ביהדות ארצות הברית, שבה אחוזי ההתבוללות גבוהים ורק מיעוט קטן שייך לקהילה היהודית האורתודוקסית, קשה לדעת בוודאות, על פי 'אמת עובדתית' כלשהי, מהי כשרות היוחסין של כל אדם. אמנם תחת המסגרת ההלכתית ישנם טיעונים לכאן ולכאן, אך מדיניות הרבנות מעידה על בחירה באפשרות של התרת הספקות העובדתיים באמצעות כלים טכנולוגיים ומדעיים, ובכך היא גוזרת דחייה מהיהדות של משפחות רבות החיות בתודעתן כיהודיות, אשר לא תוכלנה להינשא במדינת ישראל ולקבל הכרה ביהדותן, אף שקיבלו אישורים על כך מרבני קהילותיהן. להחלטות שמתקבלות על ידי גורמים ברבנות, שפועלים תחת סמכותה של מדינת ישראל, יש השלכות לאומיות, חברתיות והלכתיות רחבות היקף. החלת מדיניות הלכתית מחמירה ביחס לאישורי רבנים וכשרות יוחסין, היא למעשה בחירה במדיניות מקלה ומזלזלת בחובת שמירת אחדות העם היהודי ובחזון קיבוץ הגלויות הישראלי. כל שינוי במדיניות הרבנות הראשית והממסד הדתי, ראוי שיעשה בזהירות, בשקיפות, מתוך אחריות והיכרות קרובה עם יהדות התפוצות.

הצעות לשינוי

מעבר להשפעה האישית, המשפחתית, הקהילתית, החברתית והלאומית, שאלת ההכרה ביהדות לצורכי נישואין וגירושין יכולה להשליך גם על העלייה למדינת ישראל מכוח חוק השבות.⁵⁷ משום כך, ראוי כי מדיניות הממסד הדתי תגובש באופן מסודר, בשיתוף

תשס"ג), עמ' 188.

53 הרב שלמה אבינר, 'קביעת ממזרות על פי בדיקת רקמות', אסיא, סז-סח (שבט תשס"א).

54 פרבר וקפלן (לעיל, הערה 41).

55 ראו למשל את דברי רש"י על בבלי, יבמות מה, ע"א: "צא גלות במקום שלא יכירוך ויתנו לך בת ישראל כשרה".

56 להרחבה ראו: הרב יואל עמיטל, 'האם משפחת גויים שננטעה נטמעה?', המעיין, נא-ב (טבת תשע"א), עמ' 21-31.

57 לפי סעיף 1 לחוק השבות: "כל יהודי זכאי לעלות ארצה"; ולפי סעיף 4ב, "יהודי הינו מי שנולד

פעולה עם מגוון רבנים ומוסדות, בארץ ובחו"ל, מתוך שאיפה לחזק את יחסי השותפות והאמון בין קהילות העם היהודי.

בעינינו יש לפעול להנהגת מדיניות אשר מבוססת על העקרונות הבאים:

- **ראיית הרבנות כנותנת שירות:** תפקידה של הרבנות, על פי חוק הרבנות הראשית לישראל, התש"ם-1980 (סעיף 2), הוא קירוב הציבור לערכי תורה ומצוות והענקת שירותי דת שונים, שניתנים לתושבי ישראל היהודים ולקהילות בתפוצות. ככזו, הרבנות תהיה רשאית לסייע לרושמי הנישואין באישור יהדותם של המבקשים להינשא, אך ראוי כי הסמכות הסופית תישאר בידי רושמי הנישואין עצמם, כפי שהיה מקובל לאורך ההיסטוריה היהודית. לשם כך, יש לשנות את הנחיות בירור יהדות ולהבהיר כי 'מחלקת אישות וגרות ברבנות הראשית' תהווה גורם עזר לסיוע לרשמי הנישואים בכל מועצה דתית, ולא הגורם המכריע, והרבנים המקומיים לא יהיו מחויבים להיוועץ עמה לשם מתן אישור יהדות.

- **הגברת השקיפות:** ככל נותן שירות הרואה לנגד עיניו את טובת הציבור, הרבנות תפעל לשקיפות, לייעול ולהקלה בתהליכי הרישום. זוגות מחו"ל המבקשים להינשא, זכאים לדעת מראש מה נדרש מהם לשם רישומם לנישואין ולצורך מה. כאשר מדובר בחשיפה, העברה ובחינה של מידע אישי, על אחת כמה וכמה. לשם כך על הרבנות לפרסם את ההליכים לרישום לנישואין לתושבי חו"ל, את התבחינים לאישור מסמכי רבנים, את רשימת הארגונים והמוסדות המוכרים, את ההליכים הנדרשים לקבלת הכרה, וכן כל פרט רלוונטי הקשור להליך זה.

- **שיתופי פעולה:** הרבנות צריכה להתחשב במציאות מרובת הקהילות של יהדות התפוצות ולפעול למניעת קרע בעם היהודי באמצעות יצירת שיח ושיתופי פעולה עם קהילות אלו. המפתח להכרה באישורי יהדות של זוגות המבקשים להינשא בישראל, הוא יצירת קריטריונים שוויוניים, שיאפשרו הכרה במבחר ארגונים ומוסדות ומתן אפשרות לארגונים ומוסדות אלה להנפיק אישורים, ללא צורך בבחינה נוספת של הרבנות. הכרה כזו תיתן מענה לשתי בעיות מרכזיות: ייעול מתן האישורים, והימנעות מהתערבות במחלוקות פוליטיות פנימיות בתוך יהדות התפוצות, בדרך של העדפת ארגון או מוסד כזה או אחר כגורם המוסמך הבלעדי.

- **החלת מדיניות גמישה וקשובה:** גם שקיפות מרבית ושותפות עם מגוון קהילות בתפוצות לא יוכלו לתת מענה לכלל המסמכים והאישורים המובאים לפתחה של הרבנות. ישנם זוגות שמגיעים מקהילות חדשות, קטנות או מבודדות, ואין בדבר זה, כשלעצמו, כדי למנוע מהם להינשא כדין תורה במדינת ישראל. נדרשת לפיכך מדיניות פתוחה, קשובה ויעילה, להכרה במסמכיהם של זוגות אלו, תוך התחשבות במסגרת הזמנים לקראת נישואיהם ומאמץ למנוע פגיעה בהם, בקהילותיהם או ברבניהם.

לסיכום, מדיניות הרבנות הראשית בשנים האחרונות, השואפת לריכוזיות ולהגברת כוחה כסמכות מונופוליסטית של כלל העם היהודי, מפוררת את מרכיב האמון בהגדרת

לאם יהודייה או שנתגייר, והוא אינו בן דת אחרת".

הזהות היהודית ומחזקת את החשדנות, הביורוקרטיה, הנוקשות ההלכתית והפיצול בעם היהודי, על ידי התבססות על מאגרי מידע, רשימות ותבחינים לבחינת כשירות הרבנים. מדיניות זו פוגעת ביכולתם של בני זוג מקהילות בתפוצות להינשא בישראל. חוסר השקיפות מקשה על הזוגות לכלכל את צעדיהם ולהיערך כראוי להמצאת המסמכים הדרושים, עוד בטרם הגעתם לישראל ואף בטרם הגשת בקשה לרישום לנישואין. במקום לעודד את החיבור המרגש שבכחירת בני זוג יהודים לקשור את הקשר הזוגי עם הקשר הלאומי ולהינשא בישראל, מוצאים עצמם יהודים רבים שמוצאם מחו"ל תחת חקירה ובחינה דקדקנית המטילים ספק בדבר עצם השתייכותם לעם היהודי, לעתים תוך ערעור על סמכות רבניהם בחו"ל ופסילת אישורים שניתנו בידיהם, אף מבלי להודיע להם על כך. פסילת אותם רבנים מהווה, מעבר לפגיעה הקשה בסמכותם ובמעמדם כרבנים וכמנהיגי קהילות, הדרה של כלל בני קהילתם ופסילת כל תוקף לאישורי יהדות, אישורי נישואין, אישורי רווקות ותעודות גיור שנתנו כמנהיגים רוחניים.

התנהלות זו מרחיקה עוד יותר את יהדות התפוצות ממדינת ישראל ומפוררת את אחדות העם היהודי. לעניין זה יפים דבריו של נשיא בית המשפט העליון שמעון אגרנט, שנכתבו בראשית שנות השבעים אך רלוונטיים במיוחד לימינו:

כידוע, האומה היהודית אינה מורכבת רק מהיהודים היושבים בישראל אלא גם מיהודי התפוצות [...] המאורע הגדול של הקמת מדינת ישראל – קרי: חידוש חייו המדיניים של העם היהודי במולדתו – לא בא אלינו על-מנת שיחול פירוד בקרבנו של העם היושב בציון, כך שהוא ייפצל וייפלט לשני לאומים – יהודי מזה, ו'ישראלי' מזה. פילוג כזה, אילו התהווה חלילה, היה עומד בסתירה למטרות הלאומיות, שבגללן הוקמה המדינה והוזכרו לעיל; התוצאות שהיו עלולות לנבוע ממנו, משמעותן סיכול המטרות ההן וחתימה מתחת לאחדותו של העם היהודי כולו.⁵⁸

הקפדה יתרה על דיני ברור יהדות היא למעשה הקלה בדיני קירוב רחוקים ואף עלולה לעלות לכדי ריחוק קרובים. יחס מתנשא ופטרונני כלפי רבני קהילות התפוצות, תוך ניצול העובדה כי החוק הישראלי העניק לרבנות סמכות 'לישב בשער' הכניסה של מוסד הנישואין והגירושין בישראל, עלול להוביל לפילוג העם היהודי לשני לאומים נפרדים – יהודי מזה וישראלי מזה.

58 בע"א 630/70 גאורג רפאל טמריץ נ' מדינת ישראל, פ"ד כו(1), 197, 205.